

ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره متوسطه

ضرورت توجه به ویژگی‌های رشدی دانش‌آموزان دوره متوسطه در تعیین ساختار نظام آموزشی

دکتر آمنه احمدی

با رویدادهای غیرانتزاعی نیاز ندارد، بلکه می‌تواند عملیات نمادها را در ذهنش انجام دهد. با وجود این، اگر چه نوجوان توانایی تفکر انتزاعی را پیدا می‌کند، اما مغز او هنوز به حد کمال رشد نکرده است.

دوره تخصصی شدن مغز حدوداً از ۱۲ تا ۱۸ سالگی است. بخش‌هایی از آن که به شدت مورد استفاده قرار می‌گیرند، رشد می‌کنند و بخش‌هایی که به کار گرفته نمی‌شوند حذف می‌شوند. زمانی که مغز دانش‌آموزان تخصصی‌تر می‌شود، برنامه‌های درسی باید با تدارک دیدن طیف متنوعی از تجربه‌های یادگیری، امکان پرورش قابلیت‌های دانش‌آموزان را فراهم کند.

می‌تواند پیامدهای درازمدتی در زندگی او داشته باشد.

آغاز نوجوانی با تفکر درباره واقعیت شروع می‌شود. نوجوان می‌کوشد افکار را به سوی احتمالات گسترش دهد. متمایزترین ویژگی تفکر صوری در این دوره، معکوس بودن جهت تفکر بین واقعیت و احتمال است. این ویژگی، نقطه عطفی در رشد ساختار هوش ایجاد می‌کند، زیرا به توازن ثابت و پایدار در تفکر نوجوان می‌انجامد.

عملیات صوری این امکان را به نوجوان می‌دهد تا برای تأیید یا رد فرضیه‌اش گزاره‌ها را ترکیب و متغیرها را جدا کند. او به هیچ وجه به فکر کردن بر حسب اشیا

آموزش در متوسطه با دوره بلوغ همراه می‌شود. دوره بلوغ یا اوایل نوجوانی، زمان رشد جسمانی، عاطفی و عقلانی سریع است، در حالی که اواسط نوجوانی با سازگاری و ثبات بیشتری همراه است و تغییرات رشدی به سمت یکپارچگی شخصیت حرکت می‌کند. تغییرات دوره نوجوانی و نیز ویژگی‌های رشدی نوجوان بر تصمیمات برنامه درسی، تدریس و نیز ساختار مدرسه مؤثر است. بی‌توجهی به نیازهای نوجوان می‌تواند این دوره را برای بسیاری از افراد به دوره‌ای پرمخاطره تبدیل کند، چرا که فرد در نوجوانی برای اولین بار دست به اقدامات یا تصمیماتی می‌زند که

برنامه درسی در دوره اول متوسطه

در چند دهه اخیر برنامه درسی دانش‌آموزانی که در حال گذر از کودکی و ورود به دوره نوجوانی هستند بارها بررسی شده است. یکی از نتایج این بررسی‌ها نیاز به محیطی با کارکردی متمایز برای گروه سنی ۱۰ تا ۱۴ سال را تأکید کرده است؛ مدرسه متمایزی که به دبستان یا دبیرستان شباهتی ندارد و در آن از محتوا و روش‌های آموزشی مناسب برای این گروه سنی استفاده می‌شود. پایه‌گذاران آن، این دوره را دوره انتقال بین دبستان و دوره دوم متوسطه تعریف کرده‌اند؛ محیطی که مهم‌ترین چیز در آن یادگیرنده است، نه برنامه و باید فرصت کسب موفقیت برای تمامی دانش‌آموزان فراهم شود. هدف این دوره برآوردن نیازهای شخصی و آموزشی یادگیرندگان دوران بلوغ است. برنامه درسی این دوره باید به این موارد توجه کند:

● توجه به رشد فردی دانش‌آموزان؛
تصریح ارزش‌ها، مهارت‌های کار گروهی، آموزش بهداشت و زندگی خانوادگی در زمان مقتضی، آموزش شغلی؛
● ایجاد فرصت‌هایی برای کاوش و توسعه مهارت‌های اصلی مورد نیاز همگان؛
● توسعه الگوهای یادگیری فردی؛
● پرورش توانایی‌های دانش‌آموزان در یافتن حقایق، سنجیدن شواهد، استنتاج، تعیین ارزش‌ها و استقبال از حقایق جدید؛
● ایجاد فرصت‌های مطالعات بین‌رشته‌ای برای درک نحوه ارتباط حوزه‌های گوناگون دانش بشری.

برنامه درسی این دوره باید فرصت‌هایی را برای دانش‌آموزان تدارک ببیند که آن‌ها خود مسئولیت وضع معیارهای رفتار صحیح و تبعیت از آن را به‌صورت فردی و جمعی بپذیرند. علاوه بر این، برنامه درسی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند هدف‌های واقع‌گرایانه‌ای وضع کنند. همچنین، می‌تواند فرایند آموزش را به‌گونه‌ای سازمان

دهد که آنان را در تحقق بخشیدن به آن هدف‌ها یاری کند. دانش‌آموزان باید بتوانند با طیف متنوعی از بزرگسالانی که می‌توانند با آن‌ها همانندسازی کنند، تعامل برقرار کنند. فعالیت‌های پیش‌بینی شده در برنامه درسی باید بتوانند امکان کمک به دیگران و شرکت در فعالیت‌های خدماتی را به دانش‌آموزان بدهند. برای این کار می‌توان از پروژه‌های محلی مانند همکاری با یک باشگاه سالمندان یا کمک کردن در یک مهدکودک یا مرکز نگهداری از کودکان با نیازهای ویژه استفاده کرد.

پیشینه ساختار دوره متوسطه در نظام آموزشی ایران

تعلیم و تربیت در ایران به این دلیل که ارتقا تا مراتب عالی از طریق فراگیری علم و دانش میسر می‌شد، و می‌توانست برای افراد اعتبار اجتماعی به همراه داشته باشد، همیشه مورد توجه اقشار اجتماعی بوده است.

۱. از زمان تأسیس دارالفنون در سال

۱۲۲۸ تا سال ۱۳۳۵ ه.ش

جهت‌گیری برنامه‌ها در دوره متوسطه در فاصله زمانی ۱۲۲۸ تا ۱۳۳۵ بیشتر متوجه گسترش آموزش‌های این دوره در سطح کشور بود. در برنامه‌های درسی این دوره تنوع رشته و شاخه‌های تحصیلی وجود نداشت، اما معلمان در انتخاب محتوای آموزشی آزادی عمل داشتند. در این مقطع زمانی، دوره تحصیلی خاصی با عنوان دوره راهنمایی وجود نداشت، اما دوره شش‌ساله آموزش متوسطه به دو دوره اول و دوم متوسطه تقسیم می‌شد و آموزش‌های این دوره جنبه تخصصی نداشتند. با تأسیس وزارت علوم، دوره متوسطه به دو دوره متوسطه اول و دوم تقسیم شد. دوره اول متوسطه سه سال بود که افراد در صورت گذراندن آن می‌توانستند وارد دوره دوم متوسطه شوند.

۲. از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۵۷ ه.ش

در طول این دوره زمانی، به‌دلیل تحولات علمی - صنعتی در سطح جهان و تغییر

جهت‌گیری‌های سیاسی - اقتصادی کشور و تأثیر آن بر تمامی تصمیمات در عرصه‌های گوناگون، از جمله نیاز بازار کار به کارگران نیمه‌ماهر برای کار در صنایع مونتاژ، توسعه بخش بازرگانی و خدمات و نیاز بیشتر به طبقه تکنوکرات در نظام اداری کشور، شاهد تغییرات چشمگیری در برنامه‌های درسی دوره‌های راهنمایی و متوسطه هستیم. مهم‌ترین تغییر، تأسیس دوره راهنمایی تحصیلی در ساختار نظام آموزشی ایران بود. این دوره به تبعیت از نظام آموزشی آمریکا، به‌عنوان یک دوره انتقال بین دوره‌های ابتدایی و دبیرستان تأسیس شد و هدف آن تأمین نیازهای شخصی یادگیرندگان برای گذار از دوره نوجوانی بود.

در سال ۱۳۴۴ اداره کل مطالعات و برنامه‌های

وزارت آموزش و پرورش طرح جدید آموزش و پرورش را که در شورای آموزش و پرورش سال ۱۳۴۳ تهیه و تصویب شده بود، با عنوان «طرح مقدماتی اصلاح آموزش و پرورش کشور» منتشر کرد. در این طرح، برای اولین بار دوره سه‌ساله راهنمایی تحصیلی، بعد از دوره پنج‌ساله ابتدایی، به‌عنوان مرحله دوم تعلیمات عمومی مطرح شد. هدف آن «افزایش معلومات دانش‌آموزان برای بهتر زیستن در اجتماع، آشنا شدن دانش‌آموزان با فرهنگ ملی، اصول علم، ادب و هنر، پرورش فضایل اخلاقی و معنوی در آنان، خصوصاً تشخیص استعدادها و تمایلات فردی، و راهنمایی آنان در مراحل بعدی تحصیلات برای ورود به رشته‌های نظری یا فنی و حرفه‌ای بر حسب احتیاجات کشور، یا انتخاب حرفه و مشاغل مفید و مولد بود. مدت این دوره سه سال و شامل گروه سنی ۱۱-۱۳ سال بود.

پس از طی این دوره دانش‌آموزان می‌توانستند در دوره چهار ساله متوسطه (تعلیمات متوسطه نظری به دو مرحله سه ساله و یک ساله تقسیم می‌شد) در یکی از دو رشته «نظری» و «فنی و حرفه‌ای» ثبت‌نام کنند. دوره تحصیلات نظری چهار سال و دوره تحصیلات فنی و حرفه‌ای بر حسب حرفه‌های رشته‌های فنی، دو تا چهار سال پیش‌بینی شده بود. انتقال از دوره تعلیمات متوسطه

نظری به دوره تعلیمات متوسطه فنی و حرفه‌ای طبق شرایط خاصی امکان پذیر بود.

۳. از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۸۶ ه.ش

به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و از اوایل سال ۱۳۵۸ و به دنبال تغییر ساختار سیاسی و توجه عموم به مسائل فرهنگی، از جمله آموزش و پرورش، صاحب نظران در گوشه و کنار کشور مطالعات گسترده‌ای را آغاز کردند. بخشی از این مطالعات به «طرح تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش» مربوط بود. طرح تهیه شده طرح جامعی بود، اما متأسفانه به دلیل شرایط بد اقتصادی (دوران بازسازی با خسارت‌های ناشی از جنگ تحمیلی، محاصره اقتصادی، اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی، ارتقای سطح آگاهی و اعتماد عمومی که بر اثر انقلاب فرهنگی در میان گروه‌های محروم جامعه ایجاد شده بود و نیز جوان بودن جمعیت ایران)، امکان تجهیز منابع مالی و انسانی کافی برای اجرای آن فراهم نشد.

«طرح تغییر بنیادی نظام آموزش و پرورش» برنامه‌های درسی دوره راهنمایی را تحت تأثیر قرار نداد، اما از آنجا که دوره متوسطه منبع اصلی تربیت نیروی انسانی نیمه‌ماهر و ماهر به‌شمار می‌رفت و این موضوع در میزان موفقیت برنامه‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی تأثیر ویژه‌ای داشت، لذا اجرای طرح از دوره متوسطه آغاز شد و تغییرات نسبتاً وسیعی را در این دوره به دنبال داشت.

ساختار نظام آموزشی دوره متوسطه در سند تحول

براساس مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی، نظام جدید آموزش و پرورش شامل دو دوره شش ساله ابتدایی و متوسطه است که دوره متوسطه خود به دو دوره سه ساله تقسیم می‌شود (ساختار ۳+۳+۶). باید توجه داشت که ساختار فعلی، به دلیل از بین رفتن فلسفه وجودی دوره راهنمایی و پیش‌دانشگاهی در نظام فعلی، از بین

رفته، و هدایت تحصیلی عملاً به دوره‌های یکساله (در آغاز دوره متوسطه) موکول شده است. این دوره یکساله زمان کوتاهی برای شناسایی ظرفیت‌ها و هدایت آن در اختیار معلمان و سایر مسئولان آموزشی قرار می‌دهد تا تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ها را با هدایت صحیح به سمت یکپارچگی شخصیت متربیبان جهت‌دهی کند. توجه نکردن به این مهم می‌تواند پیامدهای نامطلوبی را نه تنها برای دانش‌آموزان، بلکه به عنوان منابع انسانی، برای آینده جامعه به دنبال داشته باشد. از این رو، برنامه‌های درسی، روش‌های تربیتی و شرایط محیطی در طول این سه سال باید از انعطاف بالایی برخوردار باشند و بتوانند در شناسایی توانایی‌ها و شناخت مسیر آینده زندگی به دانش‌آموزان کمک کنند.

ساختار پیشنهادی نظام آموزشی در سند تحول راهبردی

در ساختار پیشنهادی، هر یک از مراحل تربیت معرف وضعیت رشدی بیش و کم متفاوت و متمایزی است که تفکیک این دوره‌ها از یکدیگر را معنی‌دار می‌سازد. توجه به ویژگی‌های ذکر شده در تدوین برنامه‌های درسی، روش‌های مدیریت، ارزشیابی از سطح دستیابی به شایستگی‌ها و صفات دانش‌آموزان، سازمان‌دهی فضای آموزشی و نوع خدمات ارائه شده به دانش‌آموزان و نیز ارتباط و مشارکت خانواده و نهادهای مدنی متناسب با ویژگی‌های هر مرحله متفاوت خواهد بود. رعایت نکردن این اصل باعث می‌شود دانش‌آموزان متعلق به دوره‌های مختلف رشد در یک دوره تحصیلی قرار گیرند و ابهام و سردرگمی برای برنامه‌ریزان و افت کارایی برای یادگیرندگان به وجود آید.

دوره متوسطه

دوره دبیرستان در ادامه دوره دبستان قرار

دارد و به کسانی که این دوره را با موفقیت بگذرانند گواهی‌نامه پایان دوره تربیت عمومی اعطا خواهد شد. دوره متوسطه باید فرصت‌های تربیتی متنوعی را فراهم آورد که از طریق آن امکان رشد ابعاد وجودی، انتخاب نظام معیار و شکل‌گیری هویت یکپارچه دانش‌آموزان با توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان وجود داشته باشد. دوره متوسطه شامل مرحله‌های سوم و چهارم تربیت است.

اصول حاکم بر مرحله سوم تربیت

مرحله سوم تربیت با دوره نوجوانی اول مقارن است، آغاز ۱۲ سالگی تا پایان ۱۴ سالگی را دربرمی‌گیرد و شامل پایه‌های هفتم، هشتم و نهم است. اصول حاکم بر این مرحله عبارت‌اند از:

* وجود هماهنگی و همسویی میان خانواده و سایر نهادهای سهیم در جریان تربیت رسمی و عمومی، برای کمک به فرد در شناخت نظام معیار و التزام به آن؛

* توجه به عنصر اختیار در تربیت، با لحاظ کردن تفاوت‌های جنسیتی در پذیرش تکلیف شرعی، به گونه‌ای که متربی به تدریج رابطه میان حق و تکلیف، اختیار و وظیفه و مسئولیت‌پذیری در قبال رشد و تعالی خویش را درک کند؛

* پرورش استعدادها، فردی و امکان انتخاب‌های گوناگون و به کارگیری آن در موقعیت‌های فردی برای شناسایی هویت ویژه؛

* توجه به توانایی دانش‌آموزان در ساختار بندی و سازمان‌دهی دانش برای رمزگشایی و کسب دانش سازمان یافته؛

* زمینه‌سازی برای شناخت علاقه‌های شخصی و پرورش قدرت تخیل و ابتکار دانش‌آموزان و بهره‌گیری از آن برای حل مسائل واقعی و پیچیده؛

* توجه به توانایی دانش‌آموزان در ارزیابی فرایندهای تفکر، یادگیری و بهره‌گیری از آن در شناخت و اصلاح موقعیت.